

Slovenske ljudske pravljice na višji stopnji slovenske osnovne šole

Petra Novak

This article presents, with the help of comparative analysis, fairy tales included into Slovenian curriculum and textbooks of various publishers for upper level of primary school. The main part of the discussion represents all the texts with fairy-tale elements that are included in the analysed literary learning books from the genre and motif point of view. Each interpretation of the text includes didactic and literary instruments that present fairy tale elements to pupils.

Keywords: fairy tales, primary school, teaching, literature, curriculum, textbooks, poetry, storytelling

Uvod

V raziskavi, katere glavne rezultate prinaša pričujoča razprava, sem nadaljevala pregled in analizo zastopanja ljudskih vsebin v zadnjem letu drugega triletja in v vseh treh razredih tretjega triletja v slovenski osnovni šoli. Raziskava se deloma navezuje na raziskavo, objavljeno leta 2011; tokrat gre za zastopanost ljudskih pravljič. Primerjalni pogled omogoča pregled zastopanosti v učnem načrtu, ki je predpisan dokument, in v berilih različnih založb, ki jih je pri pouku mogoče uporabljati.

Namen analize učnega načrta in učbenikov za pouk književnosti je ugotoviti, koliko in kako so slovenske ljudske pravljice predvidene v učnih načrtih in potrjenih¹ učbenikih.

Pred samimi rezultati analize kratko predstavim žanr ljudske pravljice.

Glavni del razprave predstavi pravljice v analiziranih berilih. Ob vsaki interpretaciji besedila so poleg navedeni deli didaktičnega in literarnega instrumentarija, v katerih so učencem predstavljene pravljicne prvine.

V zaključnem delu prispevka predstavim rezultate v konkretni šolski praksi izvedene raziskave o poznavanju pravljicnih tipov pri slovenkih devetošolcih.

¹ S strani Zavoda za šolstvo.

Načrtovanje pouka književnosti: učni načrt in učbenik

Analizirani so bili trije učni načrti², in sicer zadnji učni načrt, ki je v veljavo stopil s šolskim letom 2011/2012, vendar se v praksi uporablja le v 7. in 8. razredu. Raziskava je v največji meri temeljila na zadnjem posodobljenem učnem načrtu iz leta 2009, ki pa se v glavnem navezuje na učni načrt iz leta 1998. Vsi učni načrti določajo število ur, namenjenih književnemu pouku, učne cilje, ki naj bi se pri pouku dosegali, ter učno snov, preko katere bi te cilje dosegali – v različnem obsegu.

Konkretizacija učnih ciljev in določil v učnem načrtu temelji v veliki meri tudi na uporabnosti didaktičnih pripomočkov, v mojem primeru učbenikov³ za pouk književnosti.

V raziskavi sem analizirala vsa berila, ki sovpadajo z učnimi načrti od 6. do 9. razreda 9-letne osnovne šole in so na voljo na založniškem trgu, torej dostopna tako učiteljem kot učencem. Analizirana so bila štiri berila za 6. razred, pet beril za 7. razred, tri berila za 8. razred in tri berila za 9. razred.

Slovenske pravljичne vsebine v učnih načrtih

Posebnost učnega načrta iz leta 1998 je v zelo natančni določitvi in razčlenitvi splošnih, funkcionalnih in izobraževalnih ciljih za posamezna triletja osnovne šole. Ti cilji se dodatno delijo glede na obravnavo umetnostnih in neumetnostnih besedil.

V učnih načrtih za 6. razred 9-letke, ko učenci pridejo na predmetno stopnjo in poučevanje prevzame za določen predmet usposobljeni učitelj, slovenske pravljичne vsebine niso eksplicitno nikjer navedene, kar pomeni, da jih učni načrt ne predvideva, je pa v vseh treh analiziranih učnih načrtih predlagana ljudska pesem *Desetnica*. Čeprav gre za pesniško obliko, jo na tem mestu navajam zato, ker jo edino Slovenci poznamo v vezani besedi, pri drugih narodih gre za prozno, pravljичno obliko.

Ljudsko slovstvo je v učnem načrtu iz leta 2009 navedeno v navedbi procesno-ciljnih in vsebinskih sklopov pri več kategorijah, in sicer pri *razvijanju recepcijske zmožnosti z branjem, poslušanjem umetnostnih besedil in govorjenjem, pisanjem o njih*, kar kaže na bolj poglobljeno razdelanost ciljev/vsebin. Vse navedene smernice se navezujejo na obravnavo predlagane ljudske pesmi *Desetnica*, ki je v priporočilnem seznamu ostala od leta 1998. Vendar pa za razliko od učnega načrta 1998 učni načrt 2009 (sicer isto) ljudsko besedilo omeni večkrat, učni načrt iz leta 2011 pa določenih besedil ne ponavlja.

² Učni načrt določi cilje in vsebine določenega predmeta na določeni stopnji šolanja, njihovo razporeditev in globino ter tako opravi makroartikulacijo učne snovi. Odnos med učnimi cilji in vsebinami je soodvisen, vendar so bistvenega pomena jasno izraženi cilji, kajti ti že nosijo zaželene psihofizične kvalitete, npr. določene vednosti, sposobnosti, spretnosti, lastnosti ipd., ki naj jih pouk z ustreznimi vsebinami čim bolj uresničuje (Pevec Grm 2001:21). Cilji so pomembne vhodni parameter, ki soodloča v izboru vsebin, predvsem pa je taksonomija ciljev pomembna pri razvrščanju vprašanj in nalog v učbenikih in drugih učnih načrtih. Njihova strukturiranost kaže, katero znanje naj učitelj oz. pisec učbenika razvija pri učencih.

³ Učbenik naj bi bil most med učnim načrtom in neposrednim poukom. Pogosto naj bi bil tudi vodilo učiteljem, saj se nanj opirajo bolj kot na učni načrt in je od njega odvisna tudi kakovost pouka (Krakar Vogel 2004: 142). Učbenik za pouk književnosti oz. berilo vsebuje z učnim načrtom usklajeno učno snov za pouk književnosti.

Za 7., 8. in 9. razred (3. triletje osnovne šole) nobeden od analiziranih učnih načrtov ne navaja didaktičnih priporočil eksplicitno navezujočih se na pravljичne elemente niti ne predlaga nobenih pravljичnih vsebin. Res da so v teh razredih predlagane druge ljudske vsebine (bajčne, zgodovinske ...) in celo med obvezna besedila vključena slovenska ljudska romanca Pegam in Lambergar. Očitno je, da strokovnjaki, ki predpisujejo cilje in standarde znanja slovenskih učencev ne predvidevajo na predmetni stopnji (v štirih letih obveznega izobraževanja) nobenega pravljичnega besedila. Morda to opravičuje nadvse poudarjena avtonomija učitelja, ki jo zagovarja zadnji učni načrt za pouk slovenščine.

Vsi učni načrti navajajo tudi *Standarde znanja* ob koncu posameznega triletja, tj. po 6. in po 9. letu šolanja. V učnem načrtu iz 1998 naj bi po 6. razredu učenec doživel in prepoznal slovensko ljudsko pravljico, kar učenec dokaže tako, da *samostojno pripoveduje/piše pravljico in pri tem upošteva značilnosti, tipične za slovensko pravljico*. Ob koncu šolanja naj bi naštel in razložil razlike med ljudskim in umetnim slovstvom.⁴ V učnem načrtu iz leta 2009 in 2011 naj bi učenec po drugem triletju, eksplicitno v povezavi z ljudskim slovstvom, ločil ljudsko književno besedilo od umetnega, tako da navede avtorja, ter prepoznal in doživel pravljico, kar dokaže tako, da *ob upoštevanju znanih/obravnavanih značilnosti: pripoveduje/piše pravljico/nadaljevanje pravljice ali predzgodbo/narobe pravljico/kombinacijo dveh pravljic/živalsko pravljico/pravljico z značilnostmi slovenske ljudske pravljice*. Po tretjem triletju v istem učnem načrtu v navedbi pričakovanih rezultatov ljudsko slovstvo izrecno ni nikjer navedeno, so pa navedeni posamezni elementi le-tega, npr. pri doživetju, razumevanju in vrednotenju proze, prim. *ob izbranem besedilu učenec izpostavi značilnosti pripovedne vrste in jih primerja z znanimi značilnostmi te vrste besedila (basen, pripovedka, bajka ...)*.

Predstavitev v berila vključenih pravljичnih vsebin

Desetnica

Evropsko izročilo pozna desetništvo le v prozni obliki. Naša Desetnica je toliko dragocenejša, saj smo edino Slovenci motiv upesnili (Terseglav 1996: 17) in v takšni obliki je predstavljena tudi učencem.

Desetnica naj bi bila drobec starega verovanja, »velikega mita«, katerega rekonstrukcija nastaja postopno s primerjanjem besedil različnih narodov. Pesem motivno temelji na starodavnem prepričanju, da desetina oz. vse deseto od tega, kar človek pridelja, priredi ali upleni, kakor tudi deseti otrok istega spola pripada bogovom (Bogu). Domnevajo, da so ponekod sprva res žrtvovali tudi otroke, pozneje pa so nadomestili z izgnanstvom ali z oddajo desetega otroka Cerkvi. Čeprav je Desetnica po snovi uvrščena med bajčne in pravljичne pesmi, je po obliki balada. Prvotno je bila to plesna pesem, zdaj pa je to besedilo z mračno, tragično, lahko tudi fantastično vsebino; dogodki so podani zgoščeno in le v skopih obrisih, z veliko dialoga očrtuje in včasih samo nakazuje razvoj dejanja. Zadržano, nesentimentalno oziroma suho stvarno ubeseduje pretresljive usode upovedenih oseb (Stanonik 1999: 104, 105). Deseti, deveti, dvanajsti, trinajsti pa

⁴ To velja kot srednji, temeljni cilj.

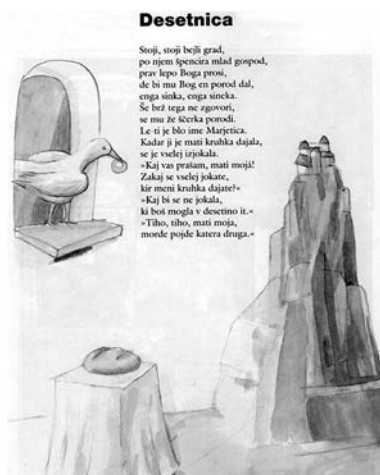
tudi sedmi otrok istega spola naj bi bil po ljudskem izročilu bodisi božanstvo, demon-sko bitje, jasnovidec ali vrač, hkrati pa tudi žrtev, desetina, namenjena nekemu boštvu. V slovanskih ljudskih pesmih morata desetnica oz. desetnik po svetu. Usoda desetega otroka, namenjenega božanstvu, ki odloča o rojstvu in o smrti, je, da tava po gozdu in po tujih krajih. Raziskave ljudskega bajeslovnega pesemskega in pripovednega izročila, kot sta ugotovila Radoslav Katičič in po njem tudi Vitomir Belaj, so nadalje pokazale, da je kot desetnik zaznamovan tudi Zeleni Jurij, boštvo, ki naj bi prineslo pomladno obnovo in rodovitnost (Kropej 2000: 87–88).

Pravljčni motiv desetništva je izpostavljen v berilu *Branje za sanje*. Glede na to, da je ljudsko slovstvo imenovano tudi umetnost narečij, je prav, da so besedila zapisana v narečni podobi (na besedoslovni ravni, ne fonetični), besede pa so potem razložene, *lejto (nar.) leto* ipd.

V razdelku Pogovarjajmo se o besedilu so zasnovana vprašanja, ki naj bi razgrnila pogloblitve sporočilne, zgodbene, osebnostne sestavine. Vprašanja spodbujajo identifikacijo, npr. *Kako se počuti desetnica in kam spet odide?*, kar naj bi podpiralo spoznavno-sprejemno dejavnost doživljanja (Cirman, Kocijan, Šimenc 2004: 13).

Pri Desetnici ni razložen pojem okrasni pridevek, kot predvideva učni načrt. Razdelek literarnovednega instrumentarija torej v berilu *Branje za sanje* lahko ocenim kot nepopoln, pomanjkljiv.

Razdelek Ustvarjajmo ob besedilu tudi za primere obravnave ljudskih besedil ponuja kar nekaj oblik, ki bi pokazale sposobnosti učencev in spodbujale njihove govorne, pisne, organizacijske sposobnosti, tj. raznolike prenosne dejavnosti, hkrati pa spodbujale utrjevanje in uporabo znanja. Učence napelje na vsebinske poudarke v pesmih z vprašanji, kot so: *Kakšna je do Marjetice narava in kakšni ljudje; utemlji s primeri iz besedila*.

Ilustrativno gradivo Desetnice v berilu *Branje za sanje*

Zdravilno jabolko

Na osnovi Lüthijeve literarne analize pravljice bi lahko rekli, da so besedila slovenskega ljudskega slovstva enodimenzionalna, da se torej dogajajo na ravni čudeža, v

njih prevladujeta nedoločen čas in prostor (nekoč, nekje ...), čudežni rekviziti so znani (jabolko), opazen je zakon dvojnosti/trojnosti (dva vrana/trije brati), literarni liki so tipizirani (brat). Etična osnova je večinoma črno-bela polarizacija likov in dejanj (zlo je na koncu kaznovano, dobro je poplačano) (Blažič 2007: 118). Po Proppovi strukturalistični teoriji pravljice imajo številna slovenska ljudska besedila znanih 31 funkcij in 7 književnih likov (Blažič 2007: 118), v pravljici *Zdravilno jabolko* sicer lahko najdemo 6 književnih likov (kralj/oče, berač, služabnik, najstarejši sin, srednji sin, najmlajši sin) in 1 ključni predmet (zdravilno jabolko), skupaj 7.

Motivno-tematsko lahko pravljico *Zdravilno jabolko* primerjamo tudi s stališča Aarne-Thompson-Uthrove komparativne klasifikacije, kjer zasledim motivno prvino preizkusa oz. preizkušnje. Pravljica vsebuje motive, ki se uvrščajo v skupino⁵ F in H⁶. Velika skupina motivov so čudeži (skupina F), ki ima številne podskupine /.../ čudežni prostori in stvari (jabolko). Tematska skupina H z naslovom Preizkušnje, ki je predstavljena s številnimi podskupinami, in sicer identitetna preizkušnja, preizkus resnice, preizkus moči z nalogami ... in drugi preizkusi (vzdržljivost, preživetje, značaj ...) (Blažič 2009: 326).

Če pravljico analiziramo z vidika feministične teorije Marie Tatar, je jasno, da so ženske v domestikalni vlogi oz. jih (v pravljici *Zdravilno jabolko*) sploh **ni** (Blažič 2007:119).

Če primerjamo vlogo čarobnega rekvizita v slovenski ljudski pravljici *Zdravilno/Zlato jabolko* in pomen ter vlogo jabolka v evropski kulturi (jabolko spora, jabolko v Bibliji, jabolko pri Sneguljčici, granatno jabolko pri Oscarju Wildu itn.) odkrijemo nekatere podobnosti in razlike: enako funkcijo čarobnega rekvizita na primer opravljajo druge rastline in sadeži v različnih kulturah (v japonski pravljici kaki, v kitajski bambus, proso ipd.) (Blažič 2009: 329). Po Jelezarju Meletinskem se v pravljici, ki govori o iskanju zdravila za bolnega očeta, zlivata tradiciji zgodb:

o pridobivanju (kraj) nenavadnih stvari in čudežnih predmetov, ki izvirajo iz mitov kulturnih junakov, in

pravljice, ko gre junak v 'druge svetove', da bi tam osvobodil ujetnice, saj spominjajo na mite in legende o potovanjih šamanov ali čarovnikov, ki iščejo dušo bolnega ali umrlega (Blažič 2006: 210).

Pravljica *Zdravilno jabolko* je vključena v berilo *Branje za sanje* v istoimenskem sklopu omenjenega berila.

Razlaga neznanih in manj znanih besed je na dnu vsake strani besedila, razloženih besed (s slovarskimi kvalifikatorji, npr. *star.*), je precej: *jeti zapuščati: pričeti zapuščati*.

Sledi razdelek, v katerem se nahajajo razlage literarne teorije in naj bi učencem pomagali pri sprejemanju književnega dela. Zapisane so opredelilne literarnih pojmov v skladu z učnim načrtom. Na tak način naj bi se kopičilo znanje, ki je nujno potrebno, če hočemo, da bi mladi brez težav in s polnim razumevanjem dojemali leposlovje (Cirman, Kocijan, Šimenc 2004: 13). Pri obravnavi ljudske pravljice *Zdravilno jabolko* so navedeni pojmi pravljica, pravljlični predmeti, nasprotje dobro : zlo, nedoločenost časa in kraja. Pravljica nima določevalca 'ljudski'. Značilnosti ljudskega slovstva, razen v priročniku, niso navedene nikjer,

⁵ Številne pravljice nimajo čistega ali enega motiva, ampak gre v njih za skupine različnih motivov ali le prvin motivov (Milena Blažič 2009: 325).

⁶ V Stith Thompsonovem motivnem katalogu pravljic so motivi označeni s črkami angleške abecede, od A do Z.

Za primere obravnave ljudskih besedil ponuja eden izmed razdelkov kar nekaj oblik, ki bi pokazale sposobnosti učencev in spodbujale njihove govorne, pisne, organizacijske sposobnosti, tj. raznolike prenosniške dejavnosti, hkrati pa spodbujale utrjevanje in uporabo znanja, npr. *Pripoveduj, o čem sanjaš; Prestavi pravljico v sodobni čas.*

Uporabo znanja in preverjanje sposobnosti spodbuja tudi razdelek *Vaje*, npr. *Navedi vsaj tri značilnosti pravljice* ipd.

Besedilo *Zdravilno jabolko* je barvno ilustrirano.

Železni prstan

Pravljica *Železni prstan* je čudežna pravljica, saj v njej nastopa čudežni predmet, zato bi jo po mednarodni klasifikaciji lahko uvrstili v prvljični tip, kjer prevladujejo čarobni rekvizitioz. V motivno skupino D. Ta skupina je tudi druga najbolj pogosto zastopana. Sicer pa so prvine pravljice *Železni prstan* precej moralnega značaja. Kdor je dober in usmiljen, pa čeprav reven, bo prejel plačilo za svojo dobroto (tu lahko prepoznamo vplive krščanske vere). V ospredju je motiv bogastva, ki celo nadvlada motivu ljubezni. Na koncu je junak namreč srečen, čeprav ostane brez neveste. Nasprotno je nevesta predstavljena kot oškodovana, kljub temu da je uresničila svojo ljubezen. S tega vidika lahko pogledamo tudi vlogo kače v primerjavi s svetopisemskim motivom, kjer kača zavede Evo: železni prstan kot darilo kače (jabolko), ne more vzpostaviti popolne sreče (raja), ima razdiralni učinek. Zanimiv je odnos med junakom in njegovo materjo. V vseh linijah pravljice se vrne k njej, tudi nevesto pripelje domov. Eden od motivov v tej pravljici je soroden o kralju Ojdipu, kjer se Ojdip nevede oženi z lastno materjo. Ideal dečka je samo, da bi on in njegova mati za vedno živela sama in drug za drugega, za vse njune potrebe in želje pa bi bilo poskrbljeno (Blažič 2009: 326, 328).

Besedilo *Železni prstan* je berilu *Kdo se skriva v ogledalu?* V razdelku *Male učencnosti* je najprej razložen žanr ljudske pravljice in značilnosti le-te, sledi naloga za samostojno delo učencev, ki vsebuje tudi razumsko sklepanje, povezovanje znanja. V pomoč so navedene trditve (pravilne oz. napačne); pri tem pa je ponujena tudi možnost, ki podpira prenosniško (govorno, dialoško) dejavnost – *Pogovori se s sošolci, sošolkami in učiteljico/učiteljem.*

Sledijo naloge, ki spodbujajo učenčevo domišljijo, izvirnost, in ustvarjalno pisanje, s tem, da so za usmeritev ponujene določene možnosti, iztočnice. Elementi le-teh so podani tabelarno.

Razdelek *Pravljica je tudi tvoja*, je osrednji del didaktičnega dela in usmerja, opozarja na tisto, kar besedilo ponuja v 'obdelavo' in se hkrati prekriva s cilji učnega načrta (Brcko 1999: 38). Pri pravljici *Železni prstan* se navezuje na prebrano književno besedilo, nekaj je tudi nalog, ki spodbujajo komparacijo z drugimi prebranimi besedili in nato sintezo znanja. Tudi v primeru obravnave slovenskih ljudskih pravljic lahko govorimo med spoznavno-sprejemnimi dejavnostmi o zapostavljanju doživljanja, saj nobeno vprašanje ne sprašuje učencev o prvotnem vtisu, ki se jim je porodil med branjem odlomka.

V analiziranem berilu so prisotni pomembni literarni pojmi, ki so organizirani na načelu pojem – besedilo, v katerem se pojavi – stran v berilu ter razdelek *Iz berila v knjižnico*, kjer so navedeni bibliografski podatki izbranih odlomkov. Med pomembnimi literarnimi pojmi, ki se navezujejo na ljudsko slovstvo, pa se pojavijo *ljudska pravljica*,

ljudsko in umetno slovstvo. Pri le-teh pogrešam navedbe več literarnovednih pojmov, nanašajočih na ljudsko slovstvo.

Slovenska ljudska pravljica *Železni prstan* je štirikrat ilustrirana.

Primer ilustrativnega gradiva pravljice *Železni prstan* v berilu *Kdo se skriva v ogledalu?*

Trap

Ljudska pravljica *Trap* je bolj realistična; v njej sta pomembni junakova iznajdljivost in pridnost. Po ATU-klasifikaciji bi to pravljico lahko uvrstili v največjo skupino pravljic z motivom pametni in neumni (Blažič 2009: 328) in sodi v motivno skupino J. Po Bettelheimnu pa bi pravljico lahko uvrstila k tistim, v katerih je najmlajši otrok opredeljen kot 'tepkó'. Čeprav je junak s strani drugih kategoriziran kot neumen, nazadnje zmaga. Zasmehovanje 'preprostega' brata, tistega, ki ostaja blizu svojim naravnim temeljem, nam pove, da zavest, ki se je odtrgala od svojih nezavednih izvorov, vodi na kriva pota. Pravljичni motiv otroka, s katerim grdo ravnajo ali ga zavračajo, je znan v vsej zgodovini pravljice, predvsem v različicah *Pepelke*. Vendar pravljica *Trap* (v svetovni književnosti pa npr. *Tri peresa*), pripoveduje drugačno zgodbo; ne omenjajo, da bi bil 'neumni' otrok nesrečen. Da velja za neumnega, je omenjeno kot življenjsko dejstvo in zdi se, da ga to pretirano ne skrbi. Kadar pravljичni junak ni edinec, ampak eden izmed otrok, je skoraj vedno tretji otrok, tako tudi v *Trapu*. Razlaga števila tri v pravljicah izhaja iz otroka samega v odnosu do obeh staršev, ne pa do bratov in sester. Kadar je otrok v pravljici tretji, se poslušalec z njim zlahka identificira, kajti v najosnovnejši družinski razporeditvi je otrok tretji po vrsti; samo v primerjavi s starši je razumljivo, da je 'tretji', se pravi otrok, sprva tako nesposoben in len, pravi tepček, in ko odrasča to razliko veličastno nadoknadi samo nasproti njim (Blažič 2002: 149–154). V različnih junakovih lastnostih (pri nas Trapovih) pa se skriva tudi globok ritualno-mitološki pomen, čeprav se zavestno poudarja prav njegova brezpravnost. Kar izražajo številne revne sirote v izročilu Melanezijcev, gorskih tibetansko-burmanskih plemen, Eskimov, Paleozzijcev, severnoameriških Indijancev ipd., na primeru evropskih pravljic aplicirajo zapostavljeni mlajši bratje (Maletinski 2006: 212).

Slovensko ljudsko pravljico *Trapa* vsebuje tudi berilo *Kdo se skriva v ogledalu?* Podatki v Malih učenostih so pri *Trapu* zelo skromni, ne seznanijo z nobenim novim literarnovednim pojmom. Tudi tu pogrešam vpetost določenega žanra v celotni sistem ljudskega slovstva, ki je zelo skopo razložen pri razlagi pojma umetno slovstvo. Menim, da literarnovedni instrumentarij, kar se tiče razlage žanrov ljudskega slovstva, ni zadovoljiv, zadovoljivejše je pri razlagi posameznih značilnosti ljudskega slovstva.

Slovenska ljudska pravljica *Trapa* je kar štirikrat ilustrirana.

Primer ilustrativnega gradiva *Trapa* v berilu *Kdo se skriva v ogledalu?*

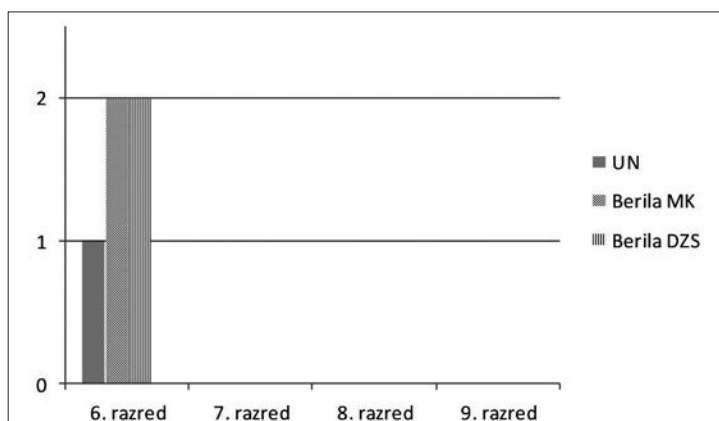
Zaključek

V zadnjem razredu osnovne šole je bila glede poznavanja ljudskega slovstva v konkretni šolski praksi izvedena tudi raziskava. V ta namen je bil, kot eden najpogostejše rabljenih pripomočkov v konkretni v pedagoških raziskavah (Sagadin 1974: 175), uporabljen anketni vprašalnik. Eno izmed vprašanj se je navezovalo tudi na pravljicne tipe. Na anketni vprašalnik je skupaj odgovarjalo šestdeset naključno izbranih devetošolcev oz. devetošolk v dveh slovenskih osnovnih šolah. Sicer rezultatov, ki jih daje ta raziskava, zgolj zaradi enega preizkusa in ne dovolj velikega vzorca, ne kaže posploševati, je pa eden od pokazateljev dejanskega poznavanja osnovnošolcev ljudskega slovstva in eden od prispevkov k razpravam o upravičenosti temeljitega premisleka o večji oz. drugačni predstavitvi ljudskega slovstva na predmetni stopnji osnovne šole.

Vprašanje v povezavi s pravljicnimi motivi, je bilo odprtega tipa oz. naj bi učenci poleg dveh že navedenih žanrov pravljice (živalske, čudežne) navedli še tretjega. Kar osemindeset učencev (96,7 %) je pokazalo nepoznavanje le-tega in zgolj dva učenca (2,3 %) sta manjkajoče mesto dopolnila z realistično pravljico. To dokazuje, da so v učnih načrtih in berilih za nižje razrede zastopane pravljice učenci v 9. razredu pozabili, in bi bila kratka ponovitev njihovih značilnosti smiselna.

Sklep

V kakšni meri se aplicira ljudsko slovstvo pri načrtovanju pouka književnosti v višjih razredih osnovne šole, je pokazala analiza učnih načrtov in učbenikov/beril.

Vključenost pravljčnih vsebin na predmetni stopnji OŠ v učnem načrtu in posameznih berilih

Iz grafa je razvidno, da so vse pravljčne sestavine ali predlagane ali vključene v 6. razredu. Učni načrt predlaga motiv desetništva, ki pa je udejanjen v berilu *Branje za sanje* založbe DZS. Isto brilo vsebuje tudi ljudsko čudežno pravljico Zdravilno jabolko. Berilo založbe Mladinska knjiga (MK) ponudi učiteljem/učencem v obravnavo dve slovenski ljudski pravljici, čudežno *Železni prstan* in realistično, z motivom *tepčka Trap*. Berila založbe Rokus na predmetni stopnji osnovne šole ne ponujajo v obravnavo nobene od pravljčnih motivov, vsebin.

Različni avtorji, ki so tematizirali otroštvo na Slovenskem – kar se odraža tudi v besedilih slovenskega ljudskega slovstva – so ugotovili, da so bili otroci duševno zanemarjeni: otrok je bil obdan z družino, nikoli ni bil sam, pa vendar se z njim niso ukvarjali, vsaj ne v smislu pestovanja, ljubkovanja ali igranja. Ta poteza razmerja med starši in otroki ni bila naključna, bila je element vzgoje k hitri odraslosti in lastni skrbi za preživetje. Otroštvo je bilo torej kratko in je v najboljšem primeru trajalo deset let, ko so otroci že morali sami poskrbeti za svojo eksistenco (Huzjan 2008: 114). In očitno se slovenska zgodovina ponavlja. Ali je res primerno, da so otroku že pri enajstih letih odvzete pravice do branja ljudskih pravljic? In da učenci ob zaključku obveznega šolanja ne poznajo posameznih pravljčnih žanrov?

Resda ne vemo, v kolikih primerih popoldne še zaživi materin glas in morda pripoveduje slovensko ljudsko pravljico. A bolj verjetno – glede na današnji način življenja – zaživijo zgodbe na televizijskih in računalniških ekranih. Žal, tudi to niso zgodbe o junaškem Petru Klepcu ali Kralju Matjažu, temveč sodobni Spidermani in drugi filmski junaki. Zato lahko učitelji svojo avtonomijo uveljavljamo tudi tako, da sami posežemo po kakšni slovenski ljudski pravljici⁷ in jo obravnavamo pri pouku.

Uporabljeni viri

Branje za sanje: berilo za 6. razred 9-letne in 5. razred 8-letne osnovne šole. Ljubljana: DZS, 2004.

⁷ Možnost za to nam ponuja tudi zbirka založbe Didakta Zakladnica slovenskih pripovedi.

- Dober dan, življenje: berilo za 7. razred 8-letne in 8. razred 9-letne osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Kaku se kej narod rihta: folklorne pripovedi od Litije do Čateža.* Ljubljana: Kmečki glas, 2000.
- Kdo se skriva v ogledalu?: berilo za 6. razred 9-letne osnovne šole in 5. razred 8-letne osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
- Novi svet iz besed 7.* Ljubljana: Rokus Klett, 2010.
- O domovina, ti si kakor zdravje: slovensko berilo za 6. razred osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.
- Pozdravljeno, zeleno drevo: berilo za 5. razred osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.
- Program življenja in dela osnovne šole. 2. zv.* Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1984.
- Skrivno življenje besed: berilo za 9. razred osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Sledi do davnih dni: berilo za slovenščino v 5. razredu osemletnega in 6. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja.* Domžale: Izolit, 2004.
- Slovenske ljudske pesmi.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 1961.
- Spletaj niti domišljije: berilo za 8. razred devetletne osnovne šole.* Ljubljana: DZS, 2008.
- Sreča se mi v pesmi smeje: berilo 7: za 7. razred osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
- Svet iz besed 6: berilo za 6. razred devetletne osnovne šole.* Ljubljana: Rokus Klett, 2008.
- Svet iz besed 7: berilo za 7. razred devetletne osnovne šole.* Ljubljana: Rokus Klett, 2008.
- Svet iz besed 8: berilo za 8. razred devetletne osnovne šole.* Ljubljana: Rokus, 2007.
- Svet iz besed 9: berilo za 9. razred devetletne osnovne šole in 8. razred osemletne osnovne šole.* Ljubljana: Rokus, 2003.
- Ta knjiga je zate: berilo za 7. razred devetletne osnovne šole.* Ljubljana: DZS, 2001.
- Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina [Elektronski vir].* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2005.
- Učni načrt. Program osnovnošolskega izobraževanja. Slovenščina [Elektronski vir].* Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2009.
- Vezi med ljudmi: slovensko berilo za 7. razred osnovne šole.* Ljubljana: DZS, 2000.
- V nove zarje: slovensko berilo za 8. razred osnovne šole.* Ljubljana: DZS, 1998.
- Z roko v roki: berilo za 9. razred 9-letne osnovne šole.* Ljubljana: DZS, 2005.

Literatura

- Blažič, Milena (2002): *Branja mladinske književnosti.* Izbor člankov in razprav. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Blažič, Milena (2007): Slovenske in svetovne pravljice. V: *Otrok in knjiga* 34/68: 118–121.
- Blažič, Milena (2009): Aplikacija folkloristične teorije Stitha Thompsona na zbirko slovenskih pravljic. V: *Slavistična revija* 57/2. 321–331.
- Brcko, Metka (1997): Kdo se skriva ogledalu? B. Golob, V. Medved Udovič, M. Mohor, I. Saksida. Slovensko berilo za 5. razred osnovne šole. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1997. V: *Slovenščina v šoli* 4/2. 38.

- Cerar, Marjeta (2006): Pravljica v vzgojno-izobraževalnem procesu. In: *Sedi k meni, ti povem eno pravljico: za ohranjanje slovenskega izročila*. Maribor: Mariborska knjižnica. 91–100.
- Cirman, Majda, Kocijan, Gregor, Šimenc, Stanko (2004): Sledi do davnih dni. Ljubljana: DZS.
- Huzjan, Vanja (2008): Podoba otroka v slovenski ljudski pripovedni pesmi. V: *Traditiones* 37/1: 113–133.
- Kocijan, Gregor, Šimenc, Stanko *Slovensko slovstvo skozi stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Krakar Vogel, Boža (2004): *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS.
- Kropej, Monika (2000). The tenth child in the folk tradition. V: *Studia Mytologica Slavica* 3: 78–86.
- Novak, Petra (2011): Slovenskim junakom predpisani bajčni in mitološki junaki. V: *Studia Mithologica*, 14: 327–341.
- Novak, Petra (2011): *Zastopanost ljudskega slovstva na predmetni stopnji osemletne in devetletne osnovne šole*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pevec Grm, Slava (2001): *Učbenik kot didaktični pripomoček pri pouku maternega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: S. Pevec Grm.
- Sagadin, Janez: Operativno načrtovanje vsebine anketnega vprašalnika. V: *Sodobna pedagogika* 25/5–6. 174–178.
- Stanonik, Marija (1999): Slovenska slovstvena folklor. Ljubljana: DZS.
- Thompson, Stith (1997): *Motif-index of folk-literature : a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*. Bloomington ; Indianapolis: Indiana University Press.
- Tatar, Maria (2003): *The facts of the Grimms' fairy tales*. 2nd ed. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Terseglav, Marko (1996): Spremna beseda. In: *Slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: Karantanija.

Slovenian Folktales at the Upper Level of Slovenian Primary Schools

Petra Novak

The article *Slovenian folk tales at the upper level of Slovenian primary schools* describes representation of fairy-tale components offered to Slovenian teenagers at school and included to the curriculum and different textbooks.

Three curricula were analysed; that 1984, of 1998 and of 2009 (2011). All curricula determine the number of lessons devoted to literary teaching, learning objectives (differently named and divided) that need to be achieved in the classroom and learning material through which the objectives should be achieved, to various extents. All fairy-tale components are proposed or included in the 6th year. The curriculum suggests the motif of the tenth child. It is included in the textbook *Branje za sanje* (Reading for dreaming).

The same textbook also includes the magical folk fairytale. The textbook *Kdo se skriva v ogledalu?* (Who is hiding in the mirror?) offers teachers and students two Slovenian folk fairytales, *Železni prstan* (The Iron Ring) and *Trap* (The Fool). The textbook *Svet iz besed 6* (The World of Words 6) does not provide any fairy-tale content. In the main part of the discussion, all text with fairy-tale elements included into analysed textbooks are represented from the genre and motif perspective. These texts are *The Tenth Child*, *The Healing Apple*, *The Iron Ring* and realistic fairy tale *The Fool*. Along with the interpretation of the texts, didactic and literary instruments that present fairy-tale elements are listed.

A more detailed analysis of the curriculum and textbooks revealed that in the third triad of Slovenian primary school texts with fairy-tale components are neither mentioned nor proposed.